

**CIHM
Microfiche
Series
(Monographs)**

**ICMH
Collection de
microfiches
(monographies)**

Canadian Institute for Historical Microreproductions / Institut canadien de microreproductions historiques

© 1997

Technical and Bibliographic Notes / Notes techniques et bibliographiques

The Institute has attempted to obtain the best original copy available for filming. Features of this copy which may be bibliographically unique, which may alter any of the images in the reproduction, or which may significantly change the usual method of filming, are checked below.

L'Institut a microfilmé le meilleur exemplaire qu'il lui a été possible de se procurer. Les détails de cet exemplaire qui sont peut-être uniques du point de vue bibliographique, qui peuvent modifier une image reproduite, ou qui peuvent exiger une modification dans la méthode normale de filmage sont indiqués ci-dessous.

Coloured covers/
Couverture de couleur

Covers damaged/
Couverture endommagée

Covers restored and/or laminated/
Couverture restaurée et/ou pelliculée

Cover title missing/
Le titre de couverture manque

Coloured maps/
Cartes géographiques en couleur

Coloured ink (i.e. other than blue or black)/
Encre de couleur (i.e. autre que bleue ou noire)

Coloured plates and/or illustrations/
Planches et/ou illustrations en couleur

Bound with other material/
Relié avec d'autres documents

Tight binding may cause shadows or distortion along interior margin/
La reliure serrée peut causer de l'ombre ou de la distorsion le long de la marge intérieure

Blank leaves added during restoration may appear within the text. Whenever possible, these have been omitted from filming/
Il se peut que certaines pages blanches ajoutées lors d'une restauration apparaissent dans le texte, mais, lorsque cela était possible, ces pages n'ont pas été filmées.

Additional comments: /
Commentaires supplémentaires:

Coloured pages/
Pages de couleur

Pages damaged/
Pages endommagées

Pages restored and/or laminated/
Pages restaurées et/ou pelliculées

Pages discoloured, stained or foxed/
Pages décolorées, tachetées ou piquées

Pages detached/
Pages détachées

Showthrough/
Transparence

Quality of print varies/
Qualité inégale de l'impression

Continuous pagination/
Pagination continue

Includes index(es)/
Comprend un (des) index

Title on header taken from: /
Le titre de l'en-tête provient:

Title page of issue/
Page de titre de la livraison

Caption of issue/
Titre de départ de la livraison

Masthead/
Générique (périodiques) de la livraison

This item is filmed at the reduction ratio checked below/
Ce document est filmé au taux de réduction indiqué ci-dessous.

10x	12x	14x	16x	18x	20x	22x	24x	26x	28x	30x	32x
			✓								

The copy filmed here has been reproduced thanks to the generosity of:

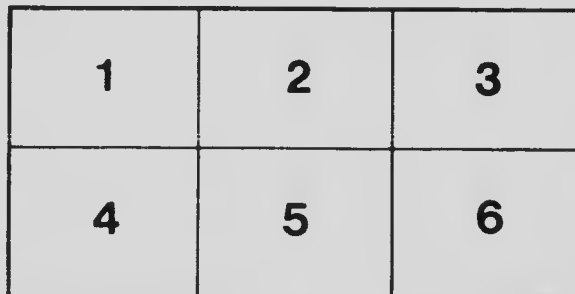
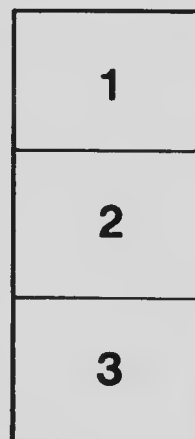
University of Toronto Library

The images appearing here are the best quality possible considering the condition and legibility of the original copy and in keeping with the filming contract specifications.

Original copies in printed paper covers are filmed beginning with the front cover and ending on the last page with a printed or illustrated impression, or the back cover when appropriate. All other original copies are filmed beginning on the first page with a printed or illustrated impression, and ending on the last page with a printed or illustrated impression.

The last recorded frame on each microfiche shall contain the symbol \rightarrow (meaning "CONTINUED"), or the symbol ∇ (meaning "END"), whichever applies.

Maps, plates, charts, etc., may be filmed at different reduction ratios. Those too large to be entirely included in one exposure are filmed beginning in the upper left hand corner, left to right and top to bottom, as many frames as required. The following diagrams illustrate the method:

L'exemplaire filmé fut reproduit grâce à la générosité de:

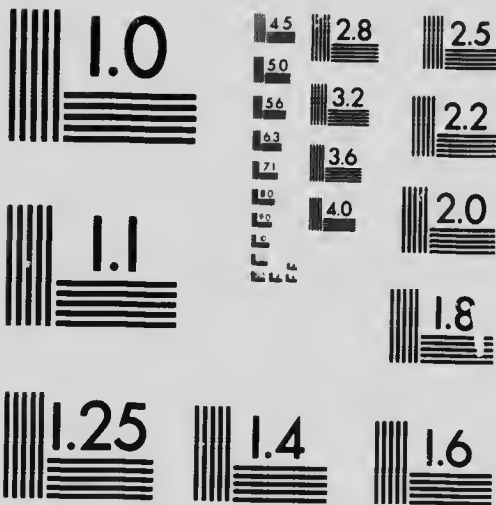
University of Toronto Library

Les images suivantes ont été reproduites avec le plus grand soin, compte tenu de la condition et de la netteté de l'exemplaire filmé, et en conformité avec les conditions du contrat de filmage.

Les exemplaires originaux dont la couverture en papier est imprimée sont filmés en commençant par le premier plat et en terminant soit par la dernière page qui comporte une empreinte d'impression ou d'illustration, soit par le second plat, selon le cas. Tous les autres exemplaires originaux sont filmés en commençant par la première page qui comporte une empreinte d'impression ou d'illustration et en terminant par la dernière page qui comporte une telle empreinte.

Un des symboles suivants apparaîtra sur la dernière image de chaque microfiche, selon le cas: le symbole \rightarrow signifie "A SUIVRE", le symbole ∇ signifie "FIN".

Les cartes, planches, tableaux, etc., peuvent être filmés à des taux de réduction différents. Lorsque le document est trop grand pour être reproduit en un seul cliché, il est filmé à partir de l'angle supérieur gauche, de gauche à droite, et de haut en bas, en prenant le nombre d'images nécessaire. Les diagrammes suivants illustrent la méthode.

MICROCOPY RESOLUTION TEST CHART
 NATIONAL BUREAU OF STANDARDS
 STANDARD REFERENCE MATERIAL 1010a
 (ANSI and ISO TEST CHART No. 2)

Народна бібліотека Ч. 7.

⇒ 'Ч' 4 ☆ РІК * 1928. ⇒

Евген Єлачич.

ПІВНІЧНИЙ БІГУН Колискою Народів.

ТЕОРІЯ БІГУНОВОГО ПОХОДЖЕННЯ
ИНДОЕВРОПЕЙСЬКИХ НАРОДІВ.

Переклад з московської.

Ціна 15 ц.

Торонто, 1920 р.

Накладом і з друкарні
"Робітничої Книгарської і Видавничої Спілки"
516 Queen St. W. Toronto, Ont.

1.

Питане про те, де була вітчизна людства, з давня цікавило людські розуми. Це питання має не лиш академічний інтерес; воно має важне значінє для правильного розуміння історії походження та розвою людства.

Де появили ся і розплодились перші люди, в яким географічнім реїоні лежала вітчизна первісних людей, — ті питання тісно звязані з питанням про походженє і розвій людського роду. Тому й не диво, що ті питання ріжними часами і ріжними людьми були розвязувані не однаково, відповідно до пануючих у кождім часі поглядів на походженє людини.

Для сучасної біології, опертої на науці про еволюцію, питання про вітчизну людства має ще бльіше ваги, бо згідно з еволюційною наукою розвій кожного живого твору стоїть у причиновім звязку з тими умовами життя й побуту, що оточують його. Залежно від того, як ріжні біологи розуміли хід розвою і походженє людини, які чинники вони підносили як головні до розвязання тих питань, відповідно до того вони уявляли собі вітчизну людського роду в такій географічній стороні, в якій могли існувати всі важ-

ніщі чинники та умови, потрібні для сього.

До остатних часів у наукових суперечках про вітчину людства брали участь головню зоолоґи, палеонтолоґи, геолоґи і антрополоґи. Докази за і проти такого або иншого погляду приводжено звичайно з обсягу природничих наук. Та від недавна виявило ся можливим підперти докази, наведені для деяких новіщих поглядів, здобутками ще одної царини людського знання, а власне лінґвістики й фільольоґії.

Порівнавче мовознавство і особливо порівнавча мітолоґія дійшли до того, що можуть разом із природничо-історичними науками значно причинити ся до висвітлення питань про вітчину людського роду. З деякими новими здобутками з того поля фільольоґічної науки бажая познайомити читачів у отсім короткім нарисі.

II.

Порівнавче мовознавство, вчасніше від инших наук, висвітлило близькість і споріднене цілого ряду мов і зробило з того певний висновок про спільне походжене народів однієї великої групи — индоевропейської. До неї належуть ось які головні народи: славянські, романські, германські, келтські, грецькі, Литовці, Вірмени, Альбанці, Ілїрійці, Траки, Фріґійці, Перзи та Гиндуси. Студії на полі найдавнішої історії тих народів та їхньої первісної культури чим раз душе переконають нас про їхне близче

або даліше свояцтво та спільність їхнього походження. Їхньої спільної вітчизни шукали десь на півдні, потім під впливом нових дослідів і назбраних фактів її стали шукати в Перзії, на степах України, в середній Європі, а нарешті в північній Європі. Новіші досліді показують, що ся вітчизна лежала ще далі на північ.

Ще двацять літ тому зявила ся цікава книжка американського вченого Варрена п. з. „The paradise found or the cradle of the human race in the Northpole“. („Знайдений рай або колыска людської раси на північнім бігуні“), в якій автор на основі історичних та порівнявчо-мітольоґічних пошукувань доходить до висновку, що у більшій частині народів индоевропейської раси в переказах, обрядах та піснях заховали ся спомини про переселенє з далекої півночі і про житє пращурів десь далеко на півночі. Та на особливу увагу заслугує твір индуського вченого Тілака, що одержав європейську освіту, про північне походженє людий на основі святих книг Веди, п. з. „The arctic home in the Vedas, Poona and Bombay 1903.“

Святі книги старих Гиндусів, Веди, давно вже звертали на себе увагу фільольогів. Веди, се величезна збірка имнів, мітичних оповідань, реліґійних обрядів, богослужебних формул і молитов. Вони розпадають ся на чотири частини: Ріґведа, Яджурведа, Самаведа і Атгарваведа. Ті чотири частини не однакової ваґтости і не одно-

го віку. Найбільше значіє, без ваги, має найстарша з них, Рігведа, зложена з 10 книг, у яких міститься 1028 имнів. Розуміється, имни Рігведи також не всі зложені в один час, та про те дуже значна частина їх належить до старовини. Історично відомо, що ті имни спершу переходили з уст до уст, як народні пісні, особливо в родах жерців. Коли Гиндуси з давнішого свого житла, Пенджабу (долини пяти рік, що впливають до ріки Гиндру), перемандрували в долину Гангеса, ті имни позаписувано і зложено в збірку — Рігведу. Се стало ся, як догупують ся, не пізніше як 1000 літ до Христа. Але час повстання имнів Рігведи, а також пісень, оповідань і обрядів поміщених у дальших розділах Вед, далеко давніший. Учені, особливо європейські, припускали, що найстарші з тих имнів були вложені більше-менше 2000 літ перед Христом; гиндуські жерела, розуміється, подають цифри літ без порівняння більші; вони залюбки оперують десятками і сотками тисяч літ; та з найновіших дослідів виходить, що ті имни сягають справді далеко давнішої давнини, як усі інші відомі нам літературні пам'ятки людського роду, з виїмком може вавилонських.

Тілак дуже похапливо користується астрономічними обрахованиями до означеня давнини Вед. Так він завважує, що для рим авторам Вед була відома нерухома полярна (бігуноба) зірка, довкіль якої відбував ся видимий оберт зорь

кожної доби. Се в ніякім разі не могла бути наша теперішня бігунова зірка, досить маленька і ледви видна, яка згідно не дуже давно зробила ся полярною. Завважено, що вісь землі періодично, більше менше що 10.000 літ, перехиляе ся раз на схід, раз на захід. В часі 2000—1500 літ перед Христом продовжене земної осі не трафляло на жадну видиму звичайним оком зірку, і тоді нерухомої полярної зірки не було. Але давніше, як се можна обчислити досить доскопладно, приблизно 3000 літ перед Христом, на лінії продовження земної осі над північним бігуном стояла зірка (а) з сузір'я Смока. Отже згадка про полярну зірку в давних піснях Вед може відносити ся тільки до тієї давнішої полярної зірки — (а) сузір'я Смока. Інші астрономічні дані доводять ще і старший вік Вед. І так у Ведах говорить ся, що планета Юпітер (по-гіндуському Брагаспати) видна була найвчасніше тоді, коли майже закривала собою зірку Тісхіу. Після обчислень астрономів таке явище можна було бачити з землі тільки на 4000—5000 літ перед Христом. Після тих, і цілого ряду інших астрономічних спостережень і обчислень, Тілак, і незалежно від нього многі інші дослідники, доходять до переконання, що в Ведах заховали ся до наших днів найстарші спомини людського роду, а властиво його найбільше цивілізованої частини, индоевропейської раси, спомини, що сягають 4000—5000 або й більше літ перед різдво Христове; а по при те

видно, що вже в ті часи культура була розвинена так, що люди звертали увагу на рухи небесних тіл і стежили за ними. Отже Веди являються, можна сказати, найстаршою, а тим самим і найдорожчою пам'яткою людської думки, і з того погляду з ними може рівняти ся подекуди також свята книга давних Перзів, Авеста.

Найдавніші пам'ятки єгипетської культури сягають також дуже давньої давнини, та в новітніх часах учені чим раз більше переконують ся, що давність єгипетської культури переборщена і не сягає вище чотирох або, найбільше, півпяти тисячі літ перед Христом.

Богато місць — віршів, оповідань, а особливо обрядів у Ведах і Авесті насували дуже великі труднощі до зрозуміння дослідникам. Цілий ряд віршів був незрозумілий уже тим Гиндусам, що вперше записували їх з устного переказу. Для сучасних дослідників, розумієть ся, ще більше було неясного, незрозумілого, а дещо видавало ся просто безглуздим. Немала заслуга ученого Тілака в тім, що він глибоко вдумував ся в такі темні місця з нового, чисто натуралістичного пункту погляду. Познайомивши ся з гіпотезами європейських та американських учених про північне походжене людського роду в загалі, а Индоевропейців особливо, він став на тім, що в Ведах і Авесті, тих найдавнітших пам'ятках людської історії, можуть бути спомини про життя Индоевропейців у інших, далеко на північ

висунених країнах. Виходячи з тієї гіпотези про північне походжене Индоевропейців, сталась можливість дуже просто, натурально і несилювано висвітлити багато доси незрозумілих місць у тих святих книгах.

III.

Зупиню ся на деяких прикладах піднесених Тілаком.

Про головного бога Індру в Рігведі сказано, що він своєю силою і владою вяже небо з землею, так як вісь вяже два насаджені на неї колеса. Зіставляючи се на перший погляд дивоглядне порівнане з іншими місцями, де говорить ся про рухи зорь у колесах і вказуєть ся, що Великий Віз стоїть високо на небі над головою, мимохіть насуваєть ся питане, де і в яких обставинах могло явити ся таке порівнане? Нам, що живемо в уміркованім пасі, ніколи не може здасти ся, щоб зорі робили колесовий рух, бо ми бачимо тільки частину дороги зірок, що припадає на ніч.

Полярну зірку ми бачимо досить високо над краєм обрїя, недалеко Великого Воза, але ніколи над головою. Обсерватор, що стежить за рухами зорь близько рівника, бачить полярну зірку майже на самім краю обрїя, а нічна видима дорога зорь уявляє ся йому, як прямовісно стоячі півколеса. Тільки людина, що живе близько бігуна, може сказати, що полярна зірка стоїть у нього над головою; тільки така людина протя-

гом 24 годин безперервної ночі може бачити, як зорі над нею обписують на небі повні поземі колеса. І ось вид небесних світил, що обписують на небі правильні колеса довкола одного нерухомого центра — полярної зірки (а) в сузір'ю Смока, що стоїть над самою головою глядача, — міг найприроднішим способом в душі тубольців полярної країни викликати думку про те, що небо буде круг над кругом землі, а між тими обома кругами божою силою поміщена невидима вісь, довкола котрої обертають ся обидва ті круги, так як колеса насилени на два кінці однієї осі. Годі допустити, щоб таке порівнане могло прийти в голову тубольцям південних, приекваторіяльних країн, яким рух небесних світил являєть ся зовсім инакше.

Розуміє ся, попри всю природність такого пояснення, воно само ще не моглоб бути доказом полярности свого опходження, колиб у Ведах не було багато інших місць, які найлекше пояснюють ся власне тією самою дорогою. В дуже многих місцях Вед, а також інших гиндуських літературних памятках знаходимо згадки про дні й ночі богів; одначе той божий день очевидячки зовсім не відповідає звичайному соняшному дневи.

„Те, що у нас рік — говорить ся в книзі Тайт-тірія Брагмана (III, 9, 22, 1) — се тільки „один день і одна ніч богів“. В інших місцях кажеть ся; „В країні Меру боги бачуть схід сонця лише

раз на рік". Країна Меру в гиндуській літературі значить те саме, що у старих Греків Олімп, місце пробування богів, але гиндуські астрологи сим словом означають звичайно північний бігун. У книзі законів Ману сказано також: „Людський рік, се один день і одна ніч богів“. В однім имні в Магабгараті сказано: „В краю Меру сонце і місяць день у день ходять колесом з ліва на право, і те саме чинять також усі зорі“. А троха далі сказано: „Тим що живуть у краю Меру, день і ніч творять цілий рік“.

Годі подумати собі, щоб у ті давні часи, коли складали ся пісні Вед, мешканці півдня могли так докладно знати обставини полярних країв. Таке докладне знане про шестимісячний полярний день і таку саму ніч могли витворити ся тільки у людей, що знали се з особистого досвіду.

Згадок про полярний день маємо не мало не тільки в гиндуських літературних памятках, але також у Авесті, святій книзі Перзів. У книзі Вендідад сказано: „Для богів один день і одна ніч, се те саме, що для нас рік“. В Авесті, в описі раю, первісного місця пробутку людей, сотвореного богом Агурамаздою, говорить ся: „Там сонце, місяць і зорі сходять тільки раз у рік і тільки раз заходять. Рік являєть ся там, як один день і одна ніч“. Кажу ще раз, годі уявити собі, щоб подібні розуміння про день і ніч богів, тотожні з розуміннями про полярні дні й ночі, могли витворити

ся в головах південних, а не північних мешканців. На скільки всі ті місця Вед і Авести легко зрозумілі, як спомини з життя прашурів, що колись дійсно жили в Меру або близько Меру, де тепер живуть тільки боги, так темними і незрозумілими будуть вони всякому тубольцеви півдня, який не може мати уяви про те, що видно в обсязі полярного кругу.

IV.

В числі імнів Рігведи є 20 присвячених високо шанованій богині Зорі. Про неї згадується також у багатьох інших піснях, тай не тільки про одну богиню, але також у множині числі про богині Зорі. Уже само істноване культу богині Зорі являється троха дивним для мешканців непівнічних країн, де зоря має звичайно подвійне значіне: означає поперед усього планету Венеру, що періодично появляється або на сході коротко перед сходом сонця, або на заході перед заходом сонця; але зорею звуть також барвисту, звичайно червону та золоту заграву перед сходом і заходом сонця. У Гиндусів і інших давних народів культ Венери стояв зовсім окремо від мітів та культів звязаних з барвистою загравою, що зьявляється перед сходом сонця, і у Греків називала ся *Еос*; пригадаю, що Гомер звичайно додає до неї прикметник *рододактільос*, рожевопальчата. Культ тієї богині у Греків являється тільки в завязковім стані; у Гиндусів він геть більше

розвинений, а початку його треба шукати також у споминах арійських народів про побут їхніх предків у обсязі північного полярного круга. Як відомо, одним з характерних признаков того круга є т. зв. північне світло, що освітлює довгі полярні ночі. Коли по довшій або коротшій полярній ночі, залежно від більшої або меншої близькості до бігуна, в північних краях починає на обрію з'являти ся північне світло, зоря, що віщує близький кінець ночі і настане довгого дня, так се явище мешканці тих країн стрічають з особливими радощами і особливими молитвами та обрядами. В книзі Айтарея Брагмана (IV, 7) говорить ся, що перед т. зв. „жертвоуванем коров“ жрець повинен, починаючи від першої появи зорі аж до сходу сонця, прочитати 1000 віршів. Сей обряд сповняє ся й доси, при чім один жрець з найбільшим поспіхом ледви здужає прочитати установлене число віршів. Але в Ведах знаходимо виразні свідчення про те, що сей час трівав колись геть довше, і що крім читання 1000 віршів відбували ся ще різні відправи та жертви, читано інші вірші, а в однім місці сказано навіть, що читано всі имни Рігведи. Щоб прочитати їх, треба кількох тижнів, і з сего видно, що обряд читання віршів від появи зорі до сходу сонця належить до іншої, довше трівкої зорі, як наша, яка не треває навіть повної години. Сей обряд уставлено очевидно тоді,

коли люди жили в краях, де між кінцем полярної ночі і початком полярного дня минали дні або тижні осяяні полярною зорею. Що се власне так було, можна догадувати ся також з ряду інших уступів Веди. Зовсім не зрозумілими здавали ся отсі рядки третьої строфи имну Рігведи (VIII, 76), що починає ся ось як:

Вже бог Савітар, тварі всій ласкавий,
Підняв для всіх людий те вічне світло;
Вже силою богів відкрилось око,
Що світ весь освіча, зоря порання.

Видні стежки вже, топтані богами,
Оздоблені добром, що в блуд не вводять;
Від сходу світло вже зорі займаєсь,
Що вийшла геть з свого домовища.

Було багато тих яснот досвітніх
Там на востоці, перед сходом сонця,
Відкіль прийшла ти, зіронько порання,
Мов до коханця, щоб з ним позістатись.

Столовники богів, побожні, віщі,
Святії предки наші в давний час,
Вони знайшли оте укрите світло,
Могутним словом відиди зорю.

Або ті рядки про багато яснот досвітніх не мають ніякого значіня, або ясно свідчать про те, що зоря перед сходом сонця над обрієм

тягла ся кілька днів, а в таким разі слова віршів зовсім відповідають дійсности близько бігуна. Після такого пояснення робить ся зрозумілим також друге темне місце Рігведи, де людина просить у бога Варуни прощення гріхів ось якими словами: „Многі зорі не досвітили ся до кінця. О дай, Варуно, нам прожити до кінця зорі!“

Якіж се можуть бути зорі, що „не досвічували ся до кінця“, т. зв. за якими не слідував схід сонця? Певно се можуть бути тільки довгі полярні зорі. Як довго могли тревати вони? В книзі Тайттірія Самгіта сказано, що ті зорі — 30 сестер. В имні присвяченим їм маємо 15 строф, які треба було відспівати в часі особливого жертвоприношення, що мало на меті усилити розсвіт і допомогти проясненню пітьми. В першій строфі говорить ся тільки про одну зорю, що поперед усіх інших зявляеть ся на краю обря. В другій строфі являє ся друга зоря на тім самім місці, де появилася перша. В третій строфі являє ся третя, а далі за чергою четверта і пята. Потім каже ся, що кожда з них веде за собою своїх п'ять сестер, і таким чином їх робить ся $5+5 \cdot 5=30$. В останній п'ятнадцятій строфі говорить ся, що зоря являеть ся в многих образах, але вона все таки одна. І ніде нема згадки про появу сонця, натомість у дальшій ряді віршів говорить ся виразно: „Був час, коли все те було ні день, ні ніч,

видко і не видно“. Всі різноманітні проби європейських та гиндуських коментаторів Рігведи пояснити сей культ, власне 30 зір, доси зовсім не вдавали ся. Тимчасом ті уступи ледви чи можна й розуміти инакше, як тільки бачучи в них опис довгого досвітка, що тягнеть ся наших 30 діб, яким кінчила ся полярна ніч і починав ся полярний день. А 30 діб тягнеть ся досвідок, осяяний полярною зорею, тільки дуже високо на півночі. Коло самого бігуна полярна зоря треває більше як 50 днів; отже згадка про 30-днєві зорі може бути свідоцтвом того, що люди, які затямили її, жили не близько самого бігуна, але всеж значно вище від полярного круга. І поза тим ще в Рігведі можна знайти сліди 30 днєвих зір. І так в однім місці говорить ся, що „богиня зорі робить 30 кроків“, а де инде: „Зорі ходять довкола 30 йо нь, кожна призначеною їй дорогою“. Що значить слово „йоянь“, доси не вияснено в повні; Тілак толкує, що 30 йоянь значить 30 двадцятигодинних діб, які тягнув ся полярний досвідок і світила полярна зоря.

Богато имнів Рігведи присвячено боротьбі бога Індри за світло з богом птьми Врітрою і його демонами Дазасами. І завсігди, коли говорить ся про темряву, вона зветь ся або „догою птьмою“ або „безконечною птьмою“, що в жаднім разі не може бути тим самим, шо наша кільканадцять годин довга ніч.

Ось деякі молитви з Рігведи (II, 27, 14):

Простіть, Адітэнки Варуно, Мітро,
Що проти вас коли ми прогрішили!
Введи нас, Індру, в твій спокій і ясність,
Щоб довга пітьма нас не обгорнула.

В іншому імні (VII, 67, 2) говорить ся:

Горить огонь вже, що ми розналили,
І видно вже краї самої пітьми;
На сході вже зоря палати стала,
Схопившись для окраси доні неба.

В Атгарваведі (XIX. 47) є подібна молитва, що добре малює пригноблений стан тубольця полярного краю при наступленні довгої полярної ночі:

Все, що живе, шукає в ній спокою.
Та нам кінця її ніяк не видно.
О дай нам, довга, довга темна ноче,
Кінець твій бачити, бачити кінець твій!

Всі ті слова про довгу темряву трудно зрозуміти інакше, як тільки так, що вони означають важку, довгу полярну ніч, яку пережити геть тяжше, як пережити коротку ніч.

Один імн Рігведи (X, 138, 3) прославляє перемогу бога Індри, доконану в повітряному просторі. Він переміщує злого бога Врітру і звільняє зорі та поневолені води, а потім виводить сонце на небо.

О півдні сонце розпрягло свій віз.
Героя варварів знайшов бог Індра,
І зруйнував ураз із Раджішваном
Твердині Піпру, духа-чародія.

На недоступну кріпость вдарив сміло,
Порозбивав безбожного комори,
Забрав з них скарби скриті, сонце й місяць,
А ворогів порозбивав громами.

Поражений неможною стрілою
Полює лукавий, хоч могутний Врітра,
Та боячи ся стріл Зоря прекрасна,
Покинула свій віз і ну втікати.

Тут у першій рядку ясно говорить ся про поставлене сонця посеред неба. Коментатори надаремно силкували ся пояснити, що може значити опис такої невиданої появи. Бож навіть найбуїніща фантазія ледви чи може додумати ся до зупинення сонця на небі. Даремно пробували пояснити се місце як опис мінення сонця. При міненю сонце затемнюєть ся, але хід його не зупиняєть ся. Порівнювали сей вірш з більшим оповіданем про те, як на просьбу Ісуса Навина сонце зупинило ся на небі і стояло на місці доти, доки він не розбив своїх ворогів. Але в Ведах ніде не можна знайти такого, щоб боги і сонце міняли свою природу для догоди людям. В іншій уступі Рігведи (VII,87,5) сказано, що „бог Варуна гойдав на небі сонце, так як у колісці“. Порівнюючи се місце з вище

наведеним віршем про зупинене сонця на небі, сама собою насуваєть ся думка, що треба тут відкинути всякі персоніфікації, символи і інші фантастичні елементи, а бачити досить докладний опис руху сонця в певну пору довгого полярного дня. Близько бігуна не тяжко бачити, як сонце, підвівши ся на певну, невелику височину понад обрієм, зупиняєть ся, стоїть якийсь час на місці, а потім вертає назад. Се після нашого календара буває дня 9 Червня. Не тяжко спостерігати також колисане сонця, коли воно не ховає ся під обрієм, а тільки раз приближає ся до нього, а потім підіймає ся знов троха вгору.

Не важко супроти сього зрозуміти також інші подробиці вище наведеного имну. Зіставляючи їх з іншими уступами, бачимо, що згаданий тут хитрий демон Піпру теж саме що Дазас, бог пільми. Він занапащує сонце і, живучи сам у сумрачній палаті тьми, держить там у неволі сонце і зорі. І ось бог Імр, він же й Арія (праотець арійського племен.), перемагає його, руйнує його твердиню, увільняє сонце на небі, задержує його на однім місці, не даючи йому ховати ся, себто зробив довгий полярний день. Все те вияснюєть ся зовсім просто, коли брати ті описи не як алегії та фантазії, а тільки як образу (в давних часах люди не могли инакше говорити, як образами) уяву реальної дійсности.

V.

Коли правдиве північне походження Індоевропейських народів, так можна надіятися знайти також інші сліди та спомини про їхнє пробування на півночі. До таких слідів належать числа днів і місяців у році. На самім бігуні є тільки те, що в Ведах зветься „день і ніч богів“, себто рік складаєся тільки з одного дня і однієї ночі. У нас рік розпадаєся на 365 днів.

Але між роком зложеним з одного дня й ночі, і роком з 365 днів є посередні щаблі, залежні від меншої або більшої близькості до бігуна. І ось у обрядах і переказах многих народів, не самих тільки Гиндусів та Перзів, можна знайти сліди року, що мав менше як 365 днів. І так пр. відомо, що вже в історичних часах єгипетські астрономи і жерці дійшли до того, що замість давнішого року зложеного з 360 днів, прийняли рік з 365 днів. Але давне число 360 лишилося постарому в релігійних обрядах у всіх тих випадках, де символізовано число днів року.

В капиці Озириса в Тебах була встановлена повняти кожного дня молоком 360 свячених чарок. Інший обряд вимагав, щоб кожного дня кожний жрець виливав у окрему посудину глечик води, і таких жерців було всіх 360, навіть тоді, коли в році прийняте було число 365 днів.

Се число 360, що відповідало дійсному числу днів року для наших предків, що жили значно вище на північ як ми, заховало ся й доси в цілім цивілізованім світі, як один з принципів геометрії, що колесо ділить на 360 ступнів. Для давних, так сказати первісних математиків було зовсім природно поділити круг, колесо, сю емблему замкненої площі та коловергу явищ природи і руху світил небесних, на чи то днів у році яких тоді числили 360. Пізніше, коли предки Єгиптян осіли над Нилем, вони переконали ся, що днів у році більше, як 360, але поділ круга так само, як і з'язані з ним обряди, лишили ся по старому.

VI

Спомини про рік, що мав менше як 365 днів і менше як 12 місяців, заховали ся в переказах Индоевропейців, а особливо в Ведах і Авесті. Вище вже згадано, що предкам Индоевропейців була відома довга полярна ніч і довгі зорі, що тривали 30 діб. В тих полярних країнах, де між кінцем ночі і початком дня протягом 30 діб „нема ні ночі, ні дня“, а є тільки світло полярної зорі, в тих краях сонце понад обрієм видко приблизно сім місяців у році. Ті 7 соняшних місяців складають ся з одного довгого дня, що триває 3 місяці, і з 4 місяців, у яких чергують ся день і ніч. Таким способом рік розкладає ся приблизно ось як: три місяці полярного дня, 2 місяці зі зміною дня й

ночі, один місяць зорі, 3 місяці полярної ночі, один місяць зорі і 2 місяці зі зміною дня й ночі.

У Ведах оповідаєть ся ряд легенд про богиню Адіді та її 7 синів, 7 Адідієнків. Ті Адідієнки персоніфікують собою 7 лиць сонця в ріжні місяці року. Говорить ся про 7 Адідієнків, або 7 сонець, або 7 прикмет сонячного лица. Коментатори пробували навязати легенду про 7 Адідієнків до 7 красок веселки, але памятки старогиндуської літератури та народні традиції Индоевропейців не дають підстави думати, щоб давні народи уважали веселку розломанем сонячного світла на 7 барвистих кольорів. Всі давні народи уважали веселку як самостійний небесний знак, або божество, а не як оптичне явище розломаного соняшного проміня. Натомість з Веди виходить ясно, що Адідієнки представляли собою щось зовсім відмінне від красок веселки. В Рігведі (X, 72, 89) говорить ся про 8 Адідієнків. Адіді, яку звичайно представляють в образі птаха, знесла 8 яєць і вивела 8 синів. З них 7 вона і. вела до богів, а восьмого, яког назвала Мартанду (мертвороджений), викинула геть. „Се стало ся в давних часах“, говорить ся в имні. Тілак звертає увагу на те, що в пізніших книгах Вед і в ще пізнішій гиндуській літературі дуже часто говорить ся про 12 Адідієнків або 12 сонець, які очевидно не що инше, як персоніфікації 12 місяців ро-

ку. Тілак доводить основно, що коли 12 Адідієнків являють собою 12 соняшних місяців у році, так 7 Адідієнків старших імнів Рігведи також персоніфікують собою 7 соняшних місяців полярного року. В імні зазначено виразно, що се стало ся за давних часів, коли Адіді явила ся до богів тільки з 7 синами. Те, що у неї був ще восьмий син, Тілак поясняє, як слід переходового часу, коли крім 7 соняшних місяців був і ще один неповний, який з часом перейшов у полярну ніч.

VII.

Приймаючи гіпотезу про полярне походження Индоевропейців, ми мусимо здогадувати ся, що їхні пращурі жили первісно досить близько бігуна, а потім помалу, почали пересувати ся на південь. Початок того пересування мусів іти дуже помалу і природним являє ся припущенє, що в переказах могли заховати ся спомини про поодинокі його етапи. Чим далі від бігуна, тим більшим робило ся число соняшних місяців. І справді в Ведах можна знайти цілу низку свідоцтв про те, що рік мав 10, 9, 8 і навіть 7 соняшних місяців.

У Рігведі знаходимо опис цілого ряду старих жертовних обрядів, що називають ся „обряди наших вітців“, які після свідоцтва Рігведи уставлені в дуже давню давнину. Наводять ся також назви тих „наших вітців“, правдоподібно назви найдавніших жрецьких родин, яких

праотці зробили ся майже богами і уважали ся основниками культу. Імя одного з тих праотців, Атгарван, імя найдавнішого перського жерця, читателя огню. В Рігведі йде мова про дві родини „наших вітців“ Ангірасів, а власне про Навагвасів і Дашвагвасів. Обидві ті родини, віддають великі прислуги богови Індри в його боротьбі з Валою. Своїми жертвами вони помагають йому побороти ворога. Жертви і співані при них пісні мали метою покріпити бога для боротьби, підготовляти його до неї. Бог Вала грабував сонце і держав його в полоні, поки Індра не перемагав його і не вертав сонце та зорі на небо. Навагваси і Дашвагваси співами і жертвами покріпляли бога протягом усього року аж до початку боротьби, коли Індра запускав ся в підземні палаци Вали за сонцем. У Рігведі сказано ясно, що ті обряди покріплення бога сповняли ся що-року протягом 10 місяців. Чому ж власне 10 місяців треба було готувати Індру перед вирушенем до боротьби з Валою? Тілак поясняє се тим, що Навагваси і Дашвагваси виконували свої обряди за тієї доби, коли пращурі Индосвропейців жили в країні, де в році було лише 10 ясних місяців, вчисляючи в те двомісячні досвітки зір, а два місяці приходили на долярну ніч. Протягом тих двох темних місяців, жертв не приношено; вони були не потрібні, бо Індри не було на зверхнім світі. Сонце було в неволі, а Індра заглубив ся в під-

земне царство, щоб добути сонце назад.

Не мале значіне мають також рокові жертви, т. зв. „жертви коров“. Під коровами, як се видно з багатьох безсумнівних доводів, треба розуміти соняшні дні. Ті жертви повинні творити ся усей рік, і справді тепер їх приносять протягом усіх 12 місяців. Та разом з тим у багатьох місцях говорить ся, що ті жертви можна приносити лише протягом 10 місяців. Памятаючи, що значіне тих жертв щільно злучене з соняшними днями, годі зрозуміти той припис инакше, як тільки так, що щоденна жертва, яка тепер приносить ся протягом усіх 12 місяців, колись могла бути приношена тільки 10 місяців, бо цілі два місяці в році не мали ані одного соняшного дня: в них стояла полярна ніч. Коли при пересуваню на південь у році зявило ся 12 соняшних місяців, обряд привязаний до соняшних днів прийшло ся творити протягом усіх 12 місяців, але в памяти народів лишило ся, що давніше він творив ся протягом 10 місяців. Памяткою того десятимісячного року наших предків являеть ся також римська номенклятура місяців. У давнім Римі Червень називав ся *Quintilis*, Липень *Sextilis*, а далі йшли назви прийняті тепер романськими та германськими народами: *September*, *October*, *November*, *December*. Переказ говорить, що римський король Нума Помпій до первісного десятимісячного року, який починає ся очевидно від Березоля додав 2 місяці: *Januarius* (чи

справді на честь бога Януса, чи може радше в звязку з словом *janua*, брама, значить місяць, що відчиняє новий рік) і *Februarius* (місяць пановання пропасниці, *febris*). Сам собою насувається звязок тієї десятимісячної номенклатури з вказівками Вед про десятимісячний рік предків Индоевропейців. Два тяжкі місяці полярної ночі не йшли в рахунок, а рік, що починався Березолем, кінчився *December*-ом, себто, десяти-тим місяцем.

На подобу гиндуської традиції про жертви коров, символів соняшних днів, надibuємо також у інших Индоевропейських народів легенди про вівці, корови і т.н., під яким треба розуміти дні року. Цікаво, що в традиціях різних народів се число неоднакове, але ніколи не доходить до числа 365, числа днів у нашім році. Грецькі легенди говорять, що Геліос (сонце) має 350 коров (днів) і 350 овець (ночий). В германській мітології говорить ся про 700 злотих перстенів коваля Вілянда, при чім під перстнями треба розуміти 350 днів і 350 ночий. Все те найлекше пояснюється як спомин тих часів, коли люди жили в краях, де справді в році не було 365 днів, але менше, або де кілька днів, 5, 10, або навіть 60 припадало на полярну ніч.

Дуже важні в гиндуськім богослуженю т. зв. „жертви Соми“ також мають сліди споминів про менше число днів у році і про полярну ніч. Сомма, се святий напій приготований з соків певної

ростини. Йому присвячено багато імнів, і він є напоєм головно бога Індри: Бувають денні і нічні жертви з виливанем Соми. Нічних жертв може бути не більше як 100 на рік. Маючи на увазі значіне тих жертв, що Сома повинен покріпляти бога в часі його боротьби з ворогами, можна прийняти за певне пояснене Тілака, що жертви Соми приношено в часі полярної ночі, коли Індра боров ся за визволене сонця. Ось чому нічні жертви Соми могли тревати найвище 100 почей або менше. Коли люди жили в краях з десяти-місячним роком, ніч тревала 100 діб, і жерці весь той час покріпляли Індру Сомою.

Колиж з підчас перемандрованя на південь тривок полярної ночі зменшував ся, жертви Соми приношено лише протягом 60 діб, 10, 5, і до однієї. Колиж доконало ся перемандроване до країн де сонце ані на одну добу не ховаєть ся під обрієм, правдиве значіне жертви забуло ся, але жертву приношено що-ночі після старого звичаю. Сим поясняє ся також і ся увага святих писан о сю жертву можна приносити лише в одну або дві ночі в році., але ніколи більше як у 100 ночах.

Варто завважати, що в перській Авесті подибують ся зовсім подібні обряди, але пристосовані до країни, де замість пільми панує періодично посуха.

Як Індра бореть ся за світло з своїм ворогом Валою, Врітрою, Піпру, так у Авесті бог

Тіштріяс бореться з богом посухи Апаосхою (ара. пор. лат. aqua; oscha пор. наше сохнути), поборює його за помочою вітру та світла і увільняє сонце зорі та води. В часі тієї боротьби жерці покріпляють бога співами та жертвоуношенням, себто, виливанем „гаоми“. Ті жертвоуношення гаоми також нічні і можуть приносити ся в одну, дві, 10, 60, але ніколи не більше як 100 ночей у році.

Я вже не раз згадував про боротьбу Індри з ворогами за світло. Ся боротьба являється одною з головних основ усієї мітольоґії Вед. Індра бореться з богами холоду і п'ятьми, які зветься Вала, Піпру, Шушна, Врітра або Агі (гаджка). Боротьба ведеться за світло, за визвіл понезолених богом п'ятьми коров, зорь, сонця або води. Індра увільняє їх. Одно з його многочисленних імен зве його свободарем води. Історію тієї боротьби давні коментатори пробували пояснити як вособлене хуртовини. Вони думали, що Врітра, який поневолює води і світло, се темна громова хмара. Індра б'є темного бога блискавкою, вбиває, і наслідком тієї побіди стається визвіл води — дощ, а потім — прояснене неба. Але таке пояснене зовсім штучне і натягнене. Густі хмари затемнюють сонце, але не поневолюють його. І чи можна впевняти, що наслідком хуртовини визволяють ся зорі? А за того се пояснене зовсім не пояснює, що значить увільнене коров, себто, соняшних днів. Тілак легко збиває

таке толковане мітичних оповідань. Непригідність гіпотези про хуртовину доводить до цілої низки нісенітниць. У Ведах говорить ся виразно, що Індра побороє Врітру в далеких сторонах, де панує п'ятьма, і де Врітра оточений водою. Врітра живе в „підповітрянім просторі“. Тимчасом хмари не можна назвати положеними в далеких просторах, ані в підповітрянім просторі. Так само в Авесті боротьба бога Тіштрія з богом Апаосха провадить ся не над землею, як хуртовина, а в озері, під водою. Сонце надовго ховаєть ся під обрієм, і для стародавніх людей се було полоненем сонця в палаці бога п'ятьми. Сонце западає вниз, у море, значить у палаці бога Врітру, десь там у низу під водою. Бог світла і добра Індра вибирає ся в далекі країни на боротьбу з Врітрою, перемагає його і вертає на небо зорі, сонце і корови-дні.

VIII.

Те, що Індра освободжає також воду, має троха инше значіне. В Рігведі часто говорить ся про небесні води, які одначе зовсім не те саме, що дощева вода. З небесної води повстав усей світ і все, що не є на землі. Найстарші грецькі філософи і легенди многих народів так само говорять про походжене всіх тіл, а особливо всіх живих тіл з води. Велике значіне води для всіх живих творів неминучо наводило людський розум на подібну думку. Світогляд Вед уявляв собі се ось як: над землею небесне склепіне в

формі півкулі, земля пласката, як тареля, а під нею півкуля, де містить ся царство темряви. Між надземним простором і підземною країною пливе раз-у-раз неперервана течія небесної води, що дає жите на землі всім живим творам. Тільки завдяки доступови води згори і знизу, спід землі, на землі процвітає жите. Небесні води приносять з собою також насіння життя. Та ось у певну добу року коловерт води зупиняєть ся і жите на землі немов би завмирає. В часі полярної ночі наступає доба студені та морозів, жите мусить не мов завмерти, а мороз буквально сковує рухливу воду, переміняючи її на твердий лід. Се описуєть ся в Рігведі як полонене води лютим Врітрою. Він не тільки пожирає сонце, зорі, корови, але також поневолює, заковує води, поки побіда Індри не увільнить їх.

Те саме пояснене дуже добре толкує також містичне оповідане Авести. Поклонник Агурамазди після законів Авести по смерти повинен бути перед похороном покладений лицем до сонця, що сповняєть ся й до-сьогодні. Дивлячи ся на сонце лицем людина по смерти очищаєть ся від усіх гріхів зроблених за життя. І ось у Авесті подибуємо ось яке цікаве запитане людини і відповідь на нього бога. Людина запитує: „Коли минуло літо і настала зима, і людина, поклонник Агурамазди умре, що зробити з мерцем?“ На се бог Агурамазда відповідає: „В такому разі в домі треба викопати простору

яму і положити у неї мертве тіло; нехай воно там лежить дві ночі, три ночі або місяць, поки птахи не почнуть літати, рослини не почнуть рости і води знов плисти. І тоді нехай положуть мертвого лицем до сонця“. Значіне цієї розмови очевидячки таке, що людина, яка умерла в початку або в протязі зими, себто полярної ночі, повинна лежати без похорону і ждати появи сонця, хоч би йому довело ся ждати кілька день або й місяць. І тут знов бачимо згадку про довгу полярну ніч, а слова „поки води знов не почнуть плисти“ являють ся рівнозначними з наступленем весни.

ІХ.

Найстарша частина святої книги Перзів, Авести, заслугує на особливу увагу задля своїх на причуд ясних і не двозначних свідоцтв про те, як виглядала стара вітчизна Индоевропейців. Ся частина зветь ся книга Вендідад і складає ся з 22 розділів. Два перші розділа своїм змістом і значінем, а по-части навіть мовою і способом вислову дуже відріжняють ся від дальших розділів, не мають з ними безпосередного звязку і вже на давніщих коментаторів робили вражіне випадково пришитих або приставлених останків якоїсь иншої, геть давніщої книги. Те саме завважають і новочасні фільольоги. ! ось супроти нових, доси вказаних дослідів ті два перші розділа набирають зовсім виїмкового значіня.

В першій розділі вчислено 16 країв поперед усього сотворених богом Агурамаздою. І з тих 16 країв 7 останніх удало ся звязати з певними відомими географічними місцевостями. Отже, край Суггда, се очевидно місцевість відома з описів походів Александра Македонського під назвою Согдіана, теперішній Самарканд; край Муру, Маргу, чи-то Маргіяна — теперішній Мерв; край Бакгаді — теперішня Бактрія; край Харойю, чи-то Харойва — стародавна Арейа, тепер Герат; край Гарагахваті — колишній Гарауваті, тепер Гарут, річка в Афганістані; край Гаутумант — тепер Гевмент, річка тамже; край Ракга — колишній Ран, і нарешті край Гантагенду відповідає старогиндуській назві теперішнього Пенджабу — Сантазіндгу. Те, що останні 7 країв з 16, що творили царство Агурамазди зявляють ся не фантастичними, вигаданими термінами, а зовсім певними географічними місцевостями, розложеними в більше або менше близьких одна до одної частинах південної і середульшої Азії, де справді жили й живуть доси Индоевропейці, мимохить викликає здогад, що й перші 9 країв Агурамазди також не вигадані, але будуть назвами місцевостей давніше залюднених Индоевропейцями. Нам тепер не можна вязати ті імена з жадною певною місцевостею, бо ті місцевости тепер або лежать пустелею, або ще за передісторичних часів були опущені первістними мешканцями. Порядок, у я-

кім названо 7 вичислених країв, показує, що се правдоподібно були етапи, якими йшли з півночи на південь прапрадіди Перзів та Гиндусів, або може навіть прапрадіди Индоевропейців за їхнього ступневого переходу на південь. Остатній названий край — Пенджаб, правдоподібно був найбільше на південь висуненим місцем, де жили ще не розділені Перзи та Гиндуси. З нього Гиндуси рушили на південний схід, а Перзи на захід до сучасної Перзії. Коли і відки відділили ся їхні європейські кривняки, з Авести, ані з Вед, поки що не видно.

Супроти всього сказаного тут особливої ваги набирає опис першого краю Агурамазди, де на самий перед жили прадіди Индоевропейців. Сей край зветь ся Айріяна Ваейо, що згоджуєть ся з пізнішою назвою захованою в перзськiм письменстві — Іран Ваейо. Слово Ваейо, чи Веїо кметить сімя, зародок, або зерно (найвластивіше яйце, не здрібніле у Поляків ще доси јаје, у галицьких Українців ейо, у Чехів вајсе). Слово ж Айріяна, Іран, се назва народа, — Арійці, прапрадіди Индоевропейців. Отже, назва першого краю Агурамазди, по нашому буде яйце чи то зародок Арійців. Сей край в жаднім разі не буде теперішній Іран, який одержав свою назву пізніше, від іранських або арійських народів.

В Авесті досить докладно списано обставини життя в Айріяно Ваейо, і нема підстави не прий-

мати сей опис за вірний, без алегорії і фантазій. Первісно Айріяна Ваейо був дуже гарний край, щасливий первотвір бога. Се був край теплий, з довгим літом і з короткою, не дуже гострою зимою, так що люди жили в нім у достатку. Але і лукавий ворог Агурамазди, бог Ангра Майніус задумав погубити той край і наслав на нього мороз і сніг. Він зробив те, що зима почала ставати чим раз довшою і гострішою, а літо коротшим, і нарешті дійшло до того, що коли вперед було 10 місяців літа, а два зими, потім стало навпаки 10 місяців зими, і тільки 2 місяця літа, так що людям стало неможливо жити довше в тім краю. В найновіших часах, коли наука довела таку перемену клімату на півночі, де протягом межиледівцевої епохи було дуже тепло, і де від початку остатньої ледівцевої епохи зробило ся дуже зимно, і так стоїть аж дотепер, нема ніякої підстави приймати вище наведений опис Авести за чисту вигадку. Далеко природніше дивитись на той опис найстаршого краю Агурамазди, як на історично-правдивий опис давньої вітчизни Арійців, положеної високо на півночі, та про те, теплої, що мала 10 літних і 2 зимових місяця, поки не настали довгі та страшні морози, що змусили людей до виандрованя.

В другім розділі книги Вендідад стрічаємо дуже яскравий опис ступневого наставаня ледівцевої епохи, що змусила людей покинути свою

щасливу вітчину. По опису щасливого життя в Айріяно Ваейо, в тім раю Арійців, ось що говорить ся про втрату того раю. Наступлене прикрих умовин життя проповів наперед сам бог, який упередив людей, що на них чигає страшне лихо, наступ морозів. Старшого людей, Уіму, покликано на нараду богів. Він зявив ся, і Агурамазда сказав йому: „Уімо, благородний сину Віванггата! На землю зійдуть пагубні зими і принесуть з собою страшні, люті морози. На землю впадуть пагубні зими і принесуть сніг на 14 пальців завгрубшки навіть на найвищих верхах гір. Вигинуть усі три кодла звірів: ті що живуть у лісах і степах, і ті, що живуть на високих горах, і ті, що живуть у глибоких долинах тому зроби „Вара“ на чотирі кута і з довгими стінами з кожного боку. До сієї твердині збери всіх людей і овець і коров і пташню і псів і червоний горячий огонь“.

Уіма зробив так, як йому було сказано. Він збудував великий Вара, захорону від снігу й морозу, зібрав туди насія рослини, звірів і людей, — і говорить ся далі в тім місці: „Сонце, місяць і зірки сходили над ними тільки раз у рік і рік видав ся їм як один день і одна ніч“. Повторяю, не маємо найменшої підстави приймати се все за вигадку, коли се очевидячки історичний спомин, правдива традиція, дуже згідна з тими дослідями, які в останніх часах вдало ся здобути на уці геольогії. Коли скінчив ся останній, теплий

межиледівцевий період, геологія поки що не усталила ще докладно, але геологи чим раз більше схиляють ся до того, що се було не зовсім так безконечно давно, і що час, який минув від тоді до наших днів, можна правдоподібно приймати на 10.000 до 15.000 літ.

Розуміть ся, в краю Айріяно Ваейо, де було первісно 10 теплих місяців і лише два холодні, полярна ніч ледви чи могла стати такою довгою, як сказано в наведених словах книги Вендідад; слова: „Сонце сходило тільки раз на рік“, справедливі тільки для самого бігуна. Та се можна пояснити пізнішим змішанем споминів про жите людей в Айріяно Ваейо і жите ще давніше, на дальшій півночі.

В гиндуських Ведах маємо подібний опис згублення первісної вітчизни, про яку віщує людям божество. Тількиж гиндуський переказ замінив незрозумілий уже для гиндусів сніг водою. Гиндуські перекази говорять, що проводир людей Ману одержав осторогу від бога, який зявив ся йому в особі риби. Риба промовила до Ману: „Води набіжать, заллють собою всю землю і погублять усе живе. Від сего я хочу врятувати тебе“. Ману будує не Вару, а корабель, і збирає в нього всякі живі твори. Настуїає потона, корабель підіймає ся на воді і пливе. Риба тягне корабель до вершка гори, що по якомусь часі виступила з води; тут корабель зупиняєть ся, Ману висідає з своїми і дожидає, поки не опа-

дуть води. Ся гора зветь ся „Ману-равасаранам“, себто, висідка Ману.

Гиндуське оповіданє без ваганя тісно звязане з оповіданем Авести і говорить про ту появу, та вже не так докладно, заміняючи сніг на близче Гиндусам живло — воду. Ціла низка деталів у обох оповіданях згоджуєть ся. Між иншим у Авесті уратована людина зветь ся Уіма син Віванггата, а в Гиндуських книгах являєть ся Ману син Вівасвата; очевидно Уіма і Ману одна і та сама людина. Мимохіть насуваєть ся також близька подібність Гиндуського оповіданя з біблійним оповіданем про потопу. Біблійне оповіданє без ваганя Жиди перебрали від Вавилонців, а Вавилонці можливо взяли його від давних арійських племен, коли воно не було льокально вавилонським.

Х.

Розумієть ся, немалу вагу мають також міти і традиції європейських народів, особливо в тих разях, де в них можна знайти мотиви подібні до старогиндуських та перзських. Перекази Кельтів, Германців, Литовців і Греків містять у собі цілу низку свідоцтв і звісток, які найлекше зрозуміти з погляду полярної гіпотези. Та я не буду заходити близче в те питанє, бо се виходило б за межі сієї невеликої розвідки.

Хочу тільки згадати ще цікаву пробу пояснити розширене майже в усіх народів оповіданя та казки про смоків і зміїв також як слід житя

людського на далекій півночі. Справді хиба не дивно, що в усіх народів, особливо индоевропейських, гадюка є символом лиха, коли на правду се сотворіне досить нешкідливе. В наших краях живе лиш одна їдовита гадюка, але в ній нема нічого такого, що хоч троха відповідало б тим потворам і смокам, про які говорить ся в казках.

Найбільші, живучі тепер гадюки — боа, зовсім нешкідливі і їх де куди держать як сьвійських звірів. Найїдовитіші гадюки — гиндуський окулярник та американська тарахкавка для людини геть менше небезпечні, як хижі звірі. А тим часом у казках говорить ся про многоголових зміїв-людожерів, тощо. І в Ведах маємо багато згадок про страшних величезних зміїв, які все являють ся заступниками зла. Навіть бог Врітра (те саме що Вала і Піпру, порів. лат. *vīpera*) часто зветь ся Агі, себто змій. У Ведах говорить ся виразно, що лукавий Вала, вхопивши сонце і заховавши його в підземну твердиню, приставив страшних зміїв щоб стерегли його. І се найпростіше пояснити полярною гіпотезою. Коли сонце зайшло за обрій і не підіймаєть ся над ним, коли стає полярна ніч, так се Вала, бог п'їтьми вхопив сонце і заховав у підземну твердиню. І саме в час починає над бігуном світити та вигравати чудова полярна заграва, якої доси не було видко. Ся заграва все є в ненастанім блискавичнім русі.

Ось як описує сю появу людина ХХ. віку і при тім не поет, а дослідник природи, Фрітйоф Нансен: „Та ось північне світло вкриває своїм сріблястим блиском усе небо. Швидко сріблястий відтінок переходить у жовту, зелену і червону барву. Світло, раз у раз змінюючи ся, не маючи спокою, то розливається широким поясом, то знов стягається, на те тільки, аби знов розкинути ся по небу кількома окремими розсіжними поясами засліплючої білої барви. І все те оточене хвилястим та гискравим промінням. І на раз усей той дивоглядний образ щезає. По хвилі світло з'являється знов у подобині огняних язиків на самім зениті, а від обр'я їм на зустріч тягнеть ся срібне проміння. І се тягнеть ся доти, доки не розтопить ся, не розпливеть ся в місячнім світлі. Почуваєш, немов би над тобою пролетіло зітхане якогось великого духа. Та ось полярне світло знов закрутило ся на подобину огняної гадюки посеред усього неба, а її хвіст кінчить ся лише на височині 10 ступнів висче обр'я на півночі. Відси блискуча течія повернула на схід, розкидаючи ся кількома широкими пасами, і на раз знов змінила напрям і зігнула ся дугою. І знов поверт, заграва повернула ся до заходу, склубила ся в кулю, а з неї кількома галузями знов розкинула ся по усьому небу“.

XI.

Людина ХХ. віку не знаходить інших слів до

олису полярного світла, як „огняні язики, огня-на гадюка, огняний хвіст“ і т. и. Чиж диво, що давні люди описували те саме явище, що зявляється по зануреню сонця, як огняну гадюку, що стереже полонене сонце? Ясно також, що ті гадюки для них мусіли бути виплодом лиха, союзниками лукавого бога Вала. Колиж Индра побіджає Вала, то руйнує також його підземні твердині і вбиває гадюк, щоб визволити сонце.

В Авесті говорить ся також що страшні змії, мороз і сніг, себто знов таки зима й ніч погубили край Агурамазди. І майже у кожного європейського народу знаходимо в переказах багато подібного до перемоги Индри над Валом та його гадюками. Боги або люди-герої, заступники добра, борються страшних зміїв, драконів, гидр і увільняють якусь добру душу з неволі. Чи сей постійний звязок уявленої змії з ідеєю лиха і пітьми не є також пережитком часу життя людей на далекій півночі, коли вони довгими полярними ночами придивлялися до блискотаня північного світла ?

